

⁹ Pozri dok. č. 26.

¹⁰ Pozri VA, I, s. 203 – 204, č. 139.

¹¹ Dňa 17. 11. 1938 sa konalo interné medzirezortné zasadnutie maďarských expertov hospodárskej delegácie, ktorí zamajala stanovisko k požiadavkám česko-slovenskej strany v otázke obnovenia obchodného styku Česko-Slovenska s obsadeným územím a k obnoveniu železničného spojenia medzi Halmei – Čiernym Ardovom a Kráľovou n/Tisou. Experti vypracovali pre vládu nasledujúci návrh: „aby 1. obchodná výmena medzi Maďarskom a Č-SR sa rozšírila roku 1938 podľa upravej dohody z 22. 12. 1937 aj na odstúpené územie a to tak, že sa demarkačná čiara stane zároveň colnou hranicou. V novej situácii nech sa osobitne posúdia niektoré otázky (napr. obchodníkmi objednané tovary po nastolení maďarskej zvrchovanosti na odstúpenom území, resp. povolenie dovozu už zaplatených tovarov), 2. z obchodného hľadiska je žiaduce, aby sa medzi Česko-Slovenskom a zväčšeným Maďarskom obnovil styk. Ak tomu stoja v ceste politické dôvody, treba uvažovať, či možno nájsť čiastkové riešenie, umožňujúce dovoz tovarov, ktoré nás osobitne zaujímajú, ako drevo, uhlie, koks a zvlášť tranzitné tovary z Poľska cez Česko. Snáď by bolo vhodné ich doviesť z jedného alebo dvoch smerov, resp. obmedziť stanice na hraniciach (napr. cez Komárno a Košice), 3. Česi od začiatku žiadajú otvoriť obchodný styk cez Halmei – Čierny Ardov – Kráľovu n/Tisou. Doteraz sa nám podarilo vyhnúť sa splneniu tejto žiadosti, hoci už dvakrát nás upozornili, že 6. článok viedenského rozhodnutia nás zaväzuje odstrániť hospodárske a dopravné ťažkosti vyplývajúce z novej hraničnej čiary. Konkrétne česko-slovenská strana navrhla, aby sme čím skôr povolili prevoz 500 vagónov kukurice po železnici do Podkarpatskej Rusi, ktorá leží v skladoch v Rumunsku. Opäť sa odvolávajúc na 6. článok rozhodnutia, žiada, aby sme urýchlene prijali rozhodnutie. Vzhľadom na to, že pri riešení uvedených troch bodov technické aspekty hrajú podradnú úlohu, medzirezortné zasadnutie prosí Vaše Veličenstvo o ďalšie konkrétne pokyny.“ – ZM IHŮ SAV, FMMZV, inv. č. 2239, K – 53, Kúm.pol.1938-7/7-4199. Záznam z rokovania hospodárskej komisie 17. 11. 1938.

¹² Stretnutie M. Kobra s K. Kányom sa konalo v čase vrcholiacich príprav maďarskej armády na prepadnutie územia Podkarpatskej Rusi, ktoré sa malo uskutočniť z 19. na 20. 11. 1938. Česko-slovenské vojenské velenie malo vedomosti o chystanej vojenskej akcii a sústreďovalo vojsko na obranu Podkarpatskej Rusi. Maďarská vláda v poslednej chvíli na ostrý protest obidvoch signatárov Viedenskej arbitráže najprv o 24 hodín, potom úplne zastavila plánovanú vojenskú operáciu. Príprava tak pokročila, že noviny Felvidéki Magyar Hirlap 20. 11. 1938 na titulnej strane ohlasovali, že maďarské vojsko na žiadosť Rusinskej národnej rady vstúpilo na územie Podkarpatskej Rusi.

G. Ciano 18. 11. 1938 maďarskému vyslancovi Villanimu vyhlásil, že „Mussolini je veľmi znepokojený, pretože sa obáva, že ak sa nepodriadiť arbitrážnemu rozhodnutiu, dáme sa na cestu dobrodružstva, porušíme daný sľub, z čoho budú pre nás plynúť vážne morálne a iné nevýhody. Tým on a gróf Ciano sa ocitnú vo veľmi neprijemnej situácii, o to viac, že v očiach Göringa a Ribbentropa zobrali priamo na seba zodpovednosť, že sa nepokúsime získať zostatok Rusinska... Maďarsko a maďarská vláda utrpí vážne fiasko v prípade, že na protest bude musieť odvolať vyslanú armádu. Preto v mene Mussolinioho ešte raz žiada vládu, aby odstúpila od tohto svojho úmyslu.“ – DIMK, III, s. 129 – 139, č. 41.

Dňa 18. 11. 1938 E. Woermann v mene nemeckej vlády maďarskému vyslancovi D. Sztójajmu vyhlásil, že „Nemci takýto maďarský krok (vojenské obsadenie Podkarpatskej Rusi – L. D.) pokladajú za nebezpečný, lebo sa obávajú, že česká vláda bude vojensky reagovať, čo spôsobí komplikácie, pričom oni nám nemôžu prísť na pomoc. Teda maďarskú akciu nepokladajú za oportunnú... Woermann pripomenul, že stanovenie novej československej hranice sa udialo na základe Viedenskej arbitráže na etnickom princípe a teda maďarská akcia ohľadne Rusinska by bola v rozpore s touto zásadou.“ – DIMK, III, s. 135 – 136, pozn. 96.

Oficiálna protestná nôta nemeckej a talianskej vlády z 21. 11. 1938; tamže, s. 143 – 145, č. 58, 59.

37

19. november 1938, Budapešť.

Aide-mémoire česko-slovenského vyslanca M. Kobra odovzdaný K. Kányovi, maďarskému ministrovi zahraničných vecí, o neochote maďarskej vlády naplniť 6. článok viedenského rozsudku a o rozvrzatých akciách maďarskej propagandy na Podkarpatskej Rusi.

Aide-mémoire

La décision arbitrale de Vienne du 2 crt doit être considérée comme une solution définitive du problème territoriale qui se posait entre la Tchécoslovaquie et la Hongrie depuis la conférence de Munich. Les réclamations de la Hongrie ont été satisfaites dans la proportion de 90 % – comme en

témoigne l'exposé de S. E. le Ministre des Affaires Entrangères fait devant la Chambre des Députés le 12 crt. Aux termes de cet exposé l'espoir est justifié dorénavant, que la dite décision inaugurerait une nouvelle ère, une meilleure symbiose et une franche collaboration des peuples du bassin danubien.

1. Le cours des événements ne justifie pas ces espoirs. Un mouvement de plus en plus accentué réclame publiquement une révision ultérieure des frontières voire le rétablissement des frontières historiques aux dépens de la République Tchécoslovaque.¹ Il est encouragé par les déclarations des personnages officiels comme en témoigne le récent discours d'un ancien ministre de l'instruction publique et un interview donné par le Ministre de Hongrie en Pologne au correspondant d'un quotidien polonais.

2. La question de la Russie Subcarpathique définitivement réglée suivant le principe ethnographique est remise sur le tapis. Un mouvement déclenché dans le but d'englober ce pays entier dans les frontières de la Hongrie se sert de tous les moyens de propagande, de la presse et de la diffusion par la Radio, pour fomenter artificiellement les troubles et susciter une agitation séparatiste parmi les habitants de race slave; les quotidiens regorgent de rapports fantaisistes concernant la révolte des indigènes contre le régime actuel et les mesures de repression prises par les autorités contre „les dissidents“; des propos calomnieux et offensants sont publiés dans les colonnes des journaux contre le Chef actuel du Gouvernement autonome de la Russie Subcarpathique².

Ces menées, dont les autorités hongroises sont en grande partie responsables, se trouvent en désaccord avec les engagements que le Gouvernement hongrois a pris en se soumettant à la décision arbitrale de Vienne.

3. Pour subvenir aux besoins de la population restée en Tchécoslovaquie, le Gouvernement y envoie des provisions (blé, maïs etc.), achetées en Roumanie et transportées sur la ligne qui réunit Satu Mare avec la nouvelle capitale³. Cette ligne étant coupée depuis le 10 crt, la délégation tchécoslovaque a demandé, en vertu de l'article 6 de la décision arbitrale de Vienne, le droit de libre passage (péage) sur le parcours situé sur le territoire devenu hongrois. Loin de faire suite à cette demande, le Gouvernement hongrois respectivement les autorités ferroviaires ont fait enlever sur le secteur Halmei (station frontière) et la ville Čierny Ardo (Feketeadó) les traverses et les rails pour rendre cette ligne inutilisable.

Cette tentative d'empêcher le ravitaillement et de provoquer la famine dans la région montagneuse de la Russie Subcarpathique tend vers le même but c'est-à-dire de susciter le mécontentement et la révolte dans le pays.

Dans ces circonstances il y a lieu de se poser la question de savoir si le Gouvernement hongrois est disposé à respecter la sentence arbitrale de Vienne et à la considérer comme définitive, ou s'il cherche par les moyens ci-dessus indiqués la réalisation d'un projet connu sous le nom de „frontière commune“.

4. Au sens de l'article 6 de la décision de Vienne les délégués tchécoslovaques ont demandé le droit de libre péage sur plusieurs secteurs, où la ligne principale traversant en sens horizontal le territoire slovaque et carpathorusse se trouve coupée par le nouveau tracé de frontière. Jusqu'à la construction de nouvelles voies, la Tchécoslovaquie ne peut pas se passer sans graves préjudices économiques d'une communication directe avec ses régions orientales et avec la Roumanie; ces préjudices seraient très sensibles, si les trains directs traversant les territoires devenus hongrois, étaient assujettis à toutes les formalités de douane et de police à l'entrée et à la sortie. La délégation hongroise semble cependant méconnaître la concession unilatérale faite par les arbitres en faveur de la Tchécoslovaquie; elle réclame en échange des concessions de la même nature qui dépassent le but

visé par l'article No 6. Dans cet ordre d'idées elle a demandé à titre de compensation le droit de péage sur les lignes tchécoslovaques en faveur des trains hongrois qui devraient raccorder le Nord de la Hongrie avec un point situé sur la frontière septentrionale de la Russie Subcarpathique ce qui équivaldrait dans la pratique à créer une communication directe et indépendante à travers le territoire tchécoslovaque avec un tiers état.

5. Lors de l'occupation des terriores cédés à la Hongrie des cas s'étaient produits, où subir des atteintes violentes, des excès de pouvoir voire des vexations et atrocités de la part de l'armée d'occupation; des cultivateurs paisibles établis dans ces régions furent expulsés de force avec leurs familles, plusieurs d'entre eux ayant été exécutés sommairement sans une cause apparente, d'autres furent arrêtés et emprisonnés à Parkán. Aux yeux de la délégation tchécoslovaque, les autorités exerçant le pouvoir dans les régions occupées sont responsables de tous les dommages et préjudices d'ordre matériel et moral que ces personnes ont dû souffrir quelques soient les auteurs de procédés illégaux et quelque pût être le motif de leurs actes. Les spoliations commises à cette occasion, les tourments imposés èces sinistrés et les meurtres perpétrés sur un certain nombre de Tchèques et Slovaques doivent former l'objet d'une enquête approfondie pour établir des responsabilités encourues.

La Délégation Tchécoslovaque se réserve le droit de revendiquer en temps utile toutes les indemnités appropriées pour ces actes illégaux; elle fait valoir que nul autre que la commission juridique hungaro-tchécoslovaque instituée par les deux Délégations n'est compétent de connaître des questions et de résoudre les problèmes d'ordre juridique qui procèdent de la décision arbitrale du 2 Novembre 1938.

Elle a formulé par conséquent la demande:

1. que l'ordre soit rétabli et que toute procédure arbitraire et illégale soit empêchée de se reproduire et
2. que la sécurité de vie et des biens soit garantie à tous les habitants et que ceux qui ont été arbitrairement expulsés puissent réintégrer leurs domiciles.

Aide-mémoire

Arbitrážne rozhodnutie z 2. tohto mesiaca vo Viedni treba považovať za konečné vyriešenie územných problémov, ktoré vznikli po mnichovskej konferencii medzi Československom a Maďarskom. Ako svedčí expozé Jeho Excelencie ministra zahraničných vecí z 12. tohto mesiaca, požiadavky Maďarska boli splnené na 90 %. V tomto zmysle vtedy vznikla nádej, že s týmto rozhodnutím sa začína nové a lepšie obdobie spolužitia a úprimnej spolupráce medzi národmi dunajskej kotliny.

1. Vývoj udalostí tieto nádeje však spochybňuje. Formuje sa hnutie, ktoré čoraz dôraznejšie a otvorene sa dožaduje ďalšej revízie hraníc a dokonca opätovného obnovenia historických hraníc na úkor Československej republiky.¹ Toto hnutie nachádza oporu aj vo vyhláseniach oficiálnych činiteľov, ako o tom svedčí nedávny prejav bývalého ministra pre verejnú vzdelávanie a tiež interview maďarského vyslanca v Poľsku, ktoré poskytol korešpondentovi istého poľského denníka.

2. Nastolila sa otázka definitívnej úpravy Podkarpatskej Rusi na základe etnického princípu. Hnutie využíva všetku propagandu, šírenú tlačou a rozhlasovým vysielaním, ktorej cieľom je spojiť túto krajinu s Maďarskom a aby sa medzi rozdielnym slovanským obyvateľstvom umelo rozduchavali nezhody a šírila separatistická agitácia. Denníky prinášajú fantastické správy o vzburách proti terajšej vláde, o represívnych opatreniach zo strany vládnych úradov proti „disidentom“. Zverejňujú sa urážlivé a ohováračské články proti terajšiemu predsedovi autonómnej vlády Podkarpatskej Rusi.²

Toto všetko je v rozpore so záväzkami, ktoré prijala maďarská vláda arbitrážnym rozhodnutím vo Viedni, začo z veľkej časti nesú zodpovednosť maďarské orgány.

3. Vzhľadom na zabezpečenie výživy obyvateľstva na zostávajúcom území Československa vláda nakupuje zásoby (pšenicu, kukuricu atď.) v Rumunsku, ktoré dopravuje po železničnej trati spájajúcej Satu Mare s novým hlavným mestom.³ Československá delegácia po prerušení tejto trate 10. tohto mesiaca v zmysle článku 6. viedenského arbitrážneho rozhodnutia si nárokuje na voľný prejazd (péage) po železnici cez územie, ktoré bolo odstúpené Maďarsku. Namiesto toho, aby maďarská vláda vyšla v ústrety tejto požiadavke, presnejšie povedané, železničné orgány na úseku medzi Halmei (pohraničná stanica) a mestom Čierny Ardov (Feketeardó) odstránili kofajnice a podvaly, aby sa tým železničná trať stala nepoužiteľnou.

Pokusy o prerušenie zásobovania a vyvolanie hladu na Podkarpatskej Rusi sleduje rovnaký cieľ: vyvolať v krajine nepokoje a vzbury.

Za tejto situácie je potebné položiť si otázku, či maďarská vláda uznáva viedenský arbitrážny rozsudok a prijíma ho za definitívny, alebo či sa uvedenými krokmi pokúša realizovať plán, známy ako „spoločná hranica“.

4. V zmysle 6. článku viedenského rozhodnutia československá delegácia vyslovuje požiadavku na voľný prejazd (péage) na viacerých úsekoch a to na hlavnej železničnej trati, prechádzajúcej v pozdĺžnom smere slovenským a karpatoruským územím, ktorú prerušila nová hraničná čiara. Až do vybudovania nových ciest sa Československo bez veľkých hospodárskych strát nemôže zaobiť bez priameho spojenia s oblasťami na východe a s Rumunskom. Tieto straty by boli veľmi citelné v prípade, že by priame vlaky prechádzajúce územím odstúpeným Maďarsku pri vstupe a výstupe podliehali colným a policajným formalitám. Zdá sa však, že maďarská delegácia odopiera práva, ktoré arbitri priznali Československu a na odvetu žiada ďalšie ústupky, čo je v rozpore s cieľom stanoveným 6. článkom. Na druhej strane československá vláda chce poskytnúť rovnaké právo prejazdu (péage) maďarským vlakom po československej trati, ktoré by spájalo sever Maďarska s miestami, ktoré ležia za severnou hranicou Podkarpatskej Rusi. To by v praxi znamenalo vytvorenie priameho a nezávislého spojenia s tretím štátom cez československé teritórium.

5. Pri obsadzovaní územia odstúpeného Maďarsku vznikali prípady, že okupačná armáda na osobách českej alebo slovenskej národnosti páchala násilie, svojvoľu, ba aj týranie. Mierumilovní roľníci usadení v tejto oblasti spolu so svojimi rodinami boli násilím vyhánaní, niektorí z nich boli náhle bez akejkoľvek príčiny popravení, zatknutí a uväznení v meste Parkan. Podľa stanoviska československej delegácie orgány, vykonávajúce vládnú moc v obsadenej oblasti, sú zodpovedné za všetky hmotné a morálne škody a straty, ktoré tieto osoby utrpeli a to bez ohľadu na pôvodcov a pohnútky týchto nezákonných činov. Pri tejto príležitosti spáchané lúpeže, týranie a vraždy na určitom počte Čechov a Slovákov sa musia dôkladne vyšetriť a musí sa vyvolať patričná zodpovednosť.

Československá delegácia si do stanoveného času vyhradzuje právo vymáhať primerané odškodnenie za spáchané činy a zdôrazňuje, že okrem československo-maďarskej právnej komisie, ktorú vytvorili obidve delegácie, nikto nemôže vyriešiť právne problémy vyplývajúce z arbitrážneho rozhodnutia.

Z nasledujúcich dôvodov delegácia vyjadruje tieto požiadavky:

1. obnovenie poriadku a zabránenie opakovaniu akéhokoľvek svojvoľného a protiprávneho konania;
2. zaručiť bezpečnosť života a majetku všetkých obyvateľov a umožniť návrat do svojho bydliska tým, čo boli svojvoľne vyhnaní.

³ Maďarská delegácia prejavila svoj postoj k Podkarpatskej Rusi aj na zasadnutí delimitačnej komisie. Česko-slovenská delegácia 19. 11. 1938 hlásila, že „v delimitačnej komisii celkovo panovala dosť zmierlivá a koncilijná nálada. Iba pri stanovení hraničného

úseku na území Podkarpatskej Rusi prevládol viac-menej dojem, že maďarská strana neberie toto stanovisko vážne. Potvrzuje a posilňuje to názor tunajších československých kruhov, že Maďari počítajú so skorým pripojením Podkarpatskej Rusi k Maďarsku, o čom nasvedčuje aj celková kampaň vo verejnosti, v tlači a v rozhlase.“ – AMZV ČR, PrS, kart. 60, f. 11, č. 163 248/VI-4/38.

Pražské MZV malo správy, že maďarský útok sa neobmedzil len na územie Podkarpatskej Rusi, ale bude smerovať aj proti Slovensku. Š. Osuský 22. 11. 1938 hlásil z Paríža, že A. Léger „zmlnil se mi o zprávách, které dostáva Qui d' Orsay o přípravách maďarského vojska k vtrhnutí do Podkarpatské Rusi a obsaditi eventuálně i východní část Slovenska“.. – AMZV ČR, PS I, Paříž 1938, č. 118. Podobnú správu hlásili nemecké spravodajské orgány nemeckému MZV, podľa ktorých maďarské vojsko má v pláne obsadiť východné územie Slovenska po čiaru Košice – Prešov.

¹ Vláda Podkarpatskej Rusi 18. 11. požiadala ministra Chvalkovského, aby diplomatickou cestou zakročil v Budapešti proti štvavej propagande budapeštianskeho rozhlasu proti vláde Podkarpatskej Rusi. V liste sa uvádzalo: „Maďarský rozhlas vysiela nepravdivé zprávy, pomlouvá podkarpatskou vládu a štvie podkarpatoruský lid proti jeho národní vládě. Toto jednání maďarského rozhlasu vyvolává na Podkarpatské Rusi zbytečný nekľid a nenávisť proti Maďarům v nacionálně uvědomělých vrstvách obyvatelstva. Je obava, že bude-li maďarský rozhlas pokračovat ve svém štvání, vznikne nebezpečná reakce, jenž se projeví v chování rusinského obyvatelstva proti zdejším Maďarům. Rusinský národ přeje si se svými sousedy žiti v míru a v klidu, avšak nehodlá trpěti podobnou zákeřnou agitací ze strany maďarského rozhlasu.“ – PNOB 1938-1945, 3. svazek, 2. sešit, s. 112, č. 928.

² Chust.

38

19. november 1938, Bratislava, Začiatok rokovania: 10.00 hod.

Zápisnica česko-slovenskej delimitačnej komisie s účasťou expertov o návrhu maďarskej vlády na výmenu obcí na demarkačnej čiare.

Zápisnica

Predseda Štefan Janšák zahájil schôdzu a naznačil účel, pre ktorý boli zvolaní príslušní experti. Pri jednaniach v Budapešti vyskytli sa rôzne možnosti korektúry hranice, a preto bude treba, aby objekty, ktoré by mohli vojsť v úvahu pri zámene, boli zhodnotené po všetkých stránkach, a to tak po stránke národnostnej, ako hospodárskej, strategickej, komunikačnej atď. Pozvaní experti majú sa vysloviť, do akej miery musí československá delegácia držať ten alebo onen úsek.

Prostredníctvom poslanca Esterházyho bol doručený predsedovi slovenskej vlády návrh na výmenu niektorých obcí, ktoré sú za demarkačnou čiarou v Maďarsku, za obce, ktoré sú na našej strane¹. Pôjde o to, aby naši experti behom soboty a nedele vypočítali hodnotu obcí a chotárov v úvahu prichádzajúcich. Musí sa vypočítať lesná plocha, hodnota hospodárska krajov, kde sa počítalo alebo počíta s dolovaním rúd, musí sa vypočítať rozloha majetkov kolonistov, počet duší, bonita kvóty (*pódy* ?) a musí sa porovnať počet obyvateľov a výmer katastrálnych jutár, ktoré Maďari požadujú a ktoré nám dávajú².

Československá delegácia musí si vyžiadať od slovenskej vlády zásadné stanovisko vo veci tejto výmeny, či má prijať ponuku maďarskej vlády na Komjatice, Šurany a okolie³, ktoré sú nacionálne veľmi uvedomelé, za obce, ktoré tak národne uvedomelé nie sú. Tak uvedomelý slovenský kraj, ako sú Komjatice, nebude tak ľahko zdolateľný ani pod vládou maďarskou, ako by boli kraje, ktoré ponúka maďarská vláda.

O týchto námetoch rokovali experti a rozhodli sa priniesť do budúcej schôdže podrobne odôvodnené a prepracované návrhy.

Dňa 21. novembra 1938 o 9. hodine zišli sa experti k novej porade a prejednali návrhy jednotlivých odborníkov. Bolo uvažované o troch alternatívach, ktoré by mohli byť navrhnuté ako odpo-